

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ШАМРАЙ БОГДАН МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 342.742 (477)

**ГАРАНТІЇ ПРАВ ТА СВОБОД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ
(КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)**

12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник

кандидат юридичних наук, доцент

Пашинський Володимир Йосипович,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
докторант юридичного факультету

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент НАПрН України

Колодій Анатолій Миколайович,

навчально-науковий інститут «Юридичний інститут ДВНЗ

«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,
директор

кандидат юридичних наук, доцент

Григоренко Євген Іванович,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,

доцент кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету

Захист відбудеться «26» червня 2018 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.007.04 у Національній академії внутрішніх справ за адресою:
03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх
справ за адресою: ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий «25» травня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. А. Пилипенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Динамічні зміни геополітичної ситуації у світі та останні події в Україні, пов'язані з наявністю особливого періоду та призовом громадян на військову службу під час мобілізації, порушили проблему реформування Збройних Сил та інших військових формувань нашої держави, що потребує вирішення багатьох проблем, у тому числі стосовно гарантій прав та свобод військовослужбовців. Питання гарантій прав та свобод військовослужбовців в умовах проведення сучасної військової реформи в Україні набуває надзвичайно важливого значення і безпосередньо впливає на її результати та стан боєготовності Збройних Сил України й інших військових формувань.

Незважаючи на те, що Конституція України проголошує цілу низку прав та свобод людини і громадянина, реальне гарантування прав та свобод військовослужбовців на сьогодні є недостатньо ефективним. Крім того, ураховуючи збільшення чисельності Збройних Сил та інших військових формувань України, а також досвід проведення антитерористичної операції на сході нашої держави, питання гарантій прав та свобод військовослужбовців стало однією з актуальних проблем сучасності.

До сьогодні питання гарантій прав та свобод військовослужбовців у нашій країні залишається не дослідженим. У національній юридичній літературі наведено лише їх загальну характеристику. Учені розглядають питання гарантій прав та свобод людини загалом, а гарантіям прав та свобод військовослужбовців як певної категорії осіб приділяється недостатньо уваги.

Водночас наукові погляди щодо гарантій прав та свобод військовослужбовців тісно пов'язані з розвитком людської цивілізації й уявлень про права та свободи людини і громадянина. Вагомий внесок у розвиток наукових поглядів у сфері гарантування прав та свобод людини і громадянина зробили видатні мислителі давнини: Аристотель, І. Бентам, Г. Гегель, Т. Гоббс, І. Кант, Дж. Локк, Н. Макіавеллі, Платон, Полібій, Сократ, Цицерон та ін. Цю ідею збагачували, поглиблювали та боролися за її реальне втілення в життя видатні мислителі України: М. С. Грушевський, М. П. Драгоманов, Б. О. Кістяківський, М. М. Ковалевський, М. І. Костомаров, П. І. Лінницький, Г. С. Сковорода, Т. Г. Шевченко та ін. Питанням конституційних прав та свобод людини і громадянина та їх гарантій присвячено наукові праці таких зарубіжних та українських учених-правознавців, як М. О. Баймуратов, М. В. Вітрук, Л. Д. Воєводін, К. Г. Волинка, М. М. Гуренко, Д. О. Єрмоленко, Т. М. Заворотченко, А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, О. Г. Кушніренко, Л. І. Летнянчин, О. А. Лукашова, І. Й. Магновський, М. І. Матузов, А. Ю. Олійник, В. А. Патюлін, В. Ф. Погорілко, Ж. М. Пустовіт, П. М. Рабінович, О. Ф. Скаун, В. М. Скобелкін, Т. М. Слінько, О. В. Совгіря, В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика, Н. Г. Шукліна та ін.

Окремі питання щодо гарантій прав та свобод військовослужбовців досліджували й досліджують зарубіжні та вітчизняні вчені Є. І. Григоренко, В. В. Забарський, І. І. Качан, О. В. Коровніков, А. В. Кудашкін, Ю. І. Мігачов, Л. П. Медвідь, С. П. Пасіка, В. Й. Пашинський, В. Г. Стрекозов, А. М. Синиця.

Проте комплексного наукового дослідження гарантій прав та свобод військовослужбовців в Україні на сьогодні не проведено.

З огляду на відсутність розробок із зазначеної теми, ураховуючи вимоги сучасної юридичної науки та проведення військової реформи в нашій країні, можна з упевненістю стверджувати, що дослідження гарантій прав та свобод військовослужбовців є актуальним. Наявність особливого періоду, а саме призов громадян на військову службу під час мобілізації, а також досвід проведення антитерористичної операції зумовлюють потребу в належному науковому дослідженні гарантій прав та свобод військовослужбовців в Україні, у процесі якого доцільно врахувати позитивний досвід провідних країн світу, які пройшли шлях реформування власних збройних формувань та мають вагомий і позитивний досвід щодо реального гарантування прав та свобод військовослужбовців. Крім того, зазначене дослідження об'єктивно сприятиме розвитку та удосконаленню конституційного права і військового законодавства, а також практичній реалізації гарантій прав і свобод військовослужбовців в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 року № 942, Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки, затвердженої 3 березня 2016 року на загальних зборах Національної академії правових наук України, Плану наукової і науково технічної діяльності Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, у межах науково-дослідної роботи «Теоретико-методологічні засади правового забезпечення підготовки та застосування військ (сил)» (шифр «Право», державний реєстраційний номер 0101U001791). Тему дисертації затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 29.10.2015 р., протокол № 20.

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертації полягає в комплексному опрацюванні гарантій прав та свобод військовослужбовців в умовах проведення сучасної військової реформи, аналізі чинного законодавства України та досвіду провідних країн світу, а також підготовці висновків, рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства стосовно гарантій прав та свобод військовослужбовців в Україні.

Для досягнення визначеної мети необхідно вирішити такі *задачі*:

- визначити доктринальні аспекти щодо гарантій прав та свобод військовослужбовців;
- окреслити стан нормативно-правового закріплення гарантій прав та свобод військовослужбовців;
- узагальнити наявну й обґрунтувати власну методологію дослідження гарантій прав та свобод військовослужбовців;
- сформулювати поняття і з'ясувати сутність гарантій прав та свобод військовослужбовців, здійснити їх класифікацію;
- розкрити сутність загальносоціальних і правових (юридичних) гарантій прав та свобод військовослужбовців;

– розглянути правові (юридичні) гарантії прав та свобод військовослужбовців у зарубіжних країнах шляхом аналізу нормативно-правових актів та діяльності державних органів влади і громадських організацій;

– з'ясувати поняття міжнародно-правових гарантій прав та свобод військовослужбовців;

– обґрунтувати теоретичні висновки, пропозиції й рекомендації щодо вдосконалення національного законодавства, яке регулює гарантії прав та свобод військовослужбовців в Україні на основі аналізу чинних нормативно-правових актів і позитивного досвіду провідних країн світу.

Об'єктом дослідження є конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні та зарубіжних країнах.

Предметом дослідження є конституційно-правові аспекти гарантій прав та свобод військовослужбовців в Україні.

Методи дослідження. При проведенні наукового дослідження використано сукупність відповідних методологічних підходів, принципів та методів, які ґрунтуються на вимогах об'єктивного й усебічного аналізу гарантій прав та свобод військовослужбовців. В основу методології дослідження покладено такі загальнонаукові методи: діалектики, історичний, системний, аналізу та синтезу, дедукції та індукції. Із спеціальних методів використано формально-юридичний, порівняльно-правовий та історико-правовий методи.

Загальним методом дослідження є *метод діалектики*, що передбачає розгляд гарантій прав та свобод військовослужбовців як явища, яке визначається природою людини й умовами життя суспільства та пов'язане з іншими соціальними явищами і перебуває в постійному розвитку (підрозділ 1.1). Використання *історичного методу* дало змогу розкрити доктринальні аспекти еволюції гарантій прав та свобод військовослужбовців (підрозділ 1.1). Застосування *системного методу* дозволило визначити поняття, сутність гарантій прав та свобод військовослужбовців і здійснити їх класифікацію, а також визначити ієрархію державних органів, що є гарантами конституційно-правового статусу військовослужбовців, та їх повноваження у процесі реалізації гарантій прав та свобод військовослужбовців (розділи 2, 3). *Метод аналізу* надав можливість виділити ознаки гарантій прав та свобод військовослужбовців, з'ясувати їх сутність і здійснити класифікацію, розглянути особливості гарантій прав та свобод військовослужбовців в Україні й зарубіжних країнах, встановити недоліки законодавства стосовно гарантування прав та свобод військовослужбовців (підрозділи 2.2, 2.3, 2.4, 3.1). Завдяки *синтезу* в системі законодавства гарантій прав та свобод виокремлено таку категорію осіб, як військовослужбовці (підрозділ 1.2). З метою пізнання сутності гарантій прав та свобод військовослужбовців, а також їх класифікації на підставі знань про гарантії прав та свобод людини загалом застосовано *дедукцію* (підрозділи 2.2, 2.3, 2.4). Водночас використання *індукції* надало можливість виділити ознаки, за допомогою яких сформульовано поняття «гарантії прав та свобод військовослужбовців» (підрозділи 2.2, 2.3, 2.4).

Використання *формально-юридичного та порівняльно-правового методів* дало змогу проаналізувати систему законодавства України й законодавства зарубіжних

країн стосовно гарантування прав та свобод військовослужбовців і відпрацювати пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства з урахуванням позитивного досвіду провідних країн світу (підрозділи 1.2, 3.1, 3.2). Завдяки *історико-правовому методу* з'ясовано проблеми гарантій прав та свобод військовослужбовців, виявлено їх часткову відсутність або істотні прогалини, а також їх вплив і реалізацію в умовах сьогодення (підрозділ 1.2).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням, яке присвячене конституційно-правовим і практичним проблемам гарантій прав та свобод такої категорії осіб, як військовослужбовці, на основі якого сформульовано теоретичні висновки та обґрунтовано рекомендації щодо вдосконалення національного законодавства стосовно гарантування прав та свобод військовослужбовців в Україні. У результаті дослідження сформульовано низку нових наукових положень, зокрема:

вперше:

- аргументовано доцільність закріплення на рівні Конституції України гарантій соціального забезпечення громадянам України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях;

- обґрунтовано положення, що в конституціях Французької Республіки, Республіки Македонія, Республіки Албанія, Королівства Бельгія, Угорщини, Федеративної Республіки Бразилія містяться норми, які закріплюють гарантії прав та свобод військовослужбовців та свідчать про те, що військовослужбовці користуються всіма основними правами та свободами як повноправні громадяни у військовій формі, з урахуванням обмежень, пов'язаних з особливостями проходження військової служби;

- доведено, що для повноцінної реалізації статті 9 Конституції України та з метою врегулювання питання пріоритетності застосування правил міжнародного договору, порівняно із законами України, доцільно на рівні Конституції України закріпити питання пріоритетності застосування правил міжнародного договору, який набрав чинності в установленому порядку;

удосконалено:

- поняття «гарантії прав та свобод військовослужбовців» – це закріплені в Конституції, законах України та інших нормативно-правових актах загальносоціальні та правові об'єктивні й суб'єктивні умови, засоби та способи, які забезпечують утвердження, усунення можливих перешкод, реалізацію, охорону, захист, відновлення прав та свобод особам, які проходять військову службу;

- пропозицію про доцільність парламентського контролю за додержанням конституційних прав та свобод військовослужбовців і членів їх сімей, що здійснюватиметься через Уповноваженого Верховної Ради України з прав військовослужбовців, який буде підзвітний парламенту і незалежний від органів виконавчої влади, насамперед від Міністерства оборони України та інших органів військового управління;

- твердження про те що, для повноцінної реалізації статей 42, 43, 48 Конституції України необхідно надати можливість особам, які проходять військову службу у вільний від виконання військових обов'язків час, займатись додатковою

оплачуваною діяльністю, яку вони вільно обирають, та за рахунок власної праці поліпшувати своє матеріальне становище і членів їх сімей;

дістало подальший розвиток:

– наукові судження про необхідність врахування позитивного досвіду зарубіжних країн, які пройшли шлях реформування власних збройних формувань і мають вагомий досвід щодо гарантування прав та свобод військовослужбовців;

– положення щодо розроблення та прийняття Закону України «Про правовий статус військовослужбовців в Україні», який закріпить розуміння військовослужбовця; його правосуб'єктність; принципи; відношення до громадянства; права, свободи та обов'язки; загальносоціальні та правові (юридичні) гарантії; пільги, компенсації та обмеження; механізми реалізації гарантій прав та свобод; відповідальність військовослужбовців;

– пропозиції, що з метою ефективної реалізації статті 36 Конституції України існує необхідність створення в Україні військових профспілок, які сприятимуть захисту конституційних прав та свобод військовослужбовців, а також вирішенню конфліктних ситуацій між ними й командуванням.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в результаті дисертаційного дослідження теоретичні висновки та рекомендації може бути використано у:

– *науково-дослідній діяльності* – як підґрунтя для подальших наукових досліджень у сфері гарантій прав та свобод військовослужбовців;

– *правотворчій роботі* – для вдосконалення чинного законодавства, що регламентує гарантії прав та свобод військовослужбовців і порядок їх реалізації, зокрема, при внесенні змін та доповнень до законів України «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1991 року № 1934-XII, «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011-XII, підготовці проектів законодавчих актів Юридичного департаменту Міністерства оборони України (довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження від 15 січня 2018 року № 298/1);

– *практичній діяльності* – у процесі опрацювання документів та прийняття рішень Штабу антитерористичної операції на території оперативно-тактичного угруповання «Маріуполь» (довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження від 6 квітня 2016 року № 5091), Управління правового забезпечення Генерального штабу Збройних Сил України (довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження від 2 лютого 2018 року № 316/1/153);

– *освітньому процесі* – при підготовці навчально-методичних матеріалів для викладання навчальних дисциплін «Забезпечення прав і свобод людини в умовах проходження військової служби», «Конституційна реформа в Україні», «Правове забезпечення діяльності Збройних Сил України» (акт впровадження Національного університету оборони України імені Івана Черняховського від 20 березня 2018 року).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження оприлюднено в доповідях на десяти міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та семінарах, зокрема: «Актуальні проблеми філософії освіти» (м. Київ, 15 грудня 2011 р.); «Психолого-педагогічна підготовка

офіцера-лідера в контексті національної безпеки країни» (м. Київ, 24 квітня 2012 р.); «Військова наука та майбутнє» (м. Київ, 23 листопада 2012 р.); «Гуманітарні та правові аспекти розвитку Збройних Сил України» (м. Київ, 29 листопада 2012 р.); «Ідеологічна робота у Збройних Силах України: соціально-гуманітарні та правові аспекти» (м. Київ, 14 травня 2013 р.); «Військова наука та майбутнє» (м. Київ, 22 листопада 2013 р.); «Соціально-гуманітарні та правові аспекти реформування і розвитку Збройних Сил України» (м. Київ, 28 листопада 2013 р.); «Соціально-гуманітарні та правові проблеми діяльності Збройних Сил України» (м. Київ, 24 квітня 2014 р.); «Актуальні проблеми правового регулювання проведення антитерористичних операцій» (м. Київ, 30 листопада 2016 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено в дев'ятнадцяти наукових публікаціях, з яких дев'ять статей – у наукових виданнях України, визначених як фахові з юридичних наук, одна стаття – в іноземному виданні, дев'ять тез доповідей – у збірниках наукових праць міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій і семінарів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації державною та англійською мовами, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (290 найменувань на 28 сторінках) та чотирьох додатків на семи сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 235 сторінок, із них основного тексту – 187 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, ступінь її наукової розробки, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету і завдання відповідно до предмета та об'єкта дослідження, охарактеризовано його методологію, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, їх апробацію, а також структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Доктринальні дослідження і нормативно-правове закріплення гарантій прав та свобод військовослужбовців» складається з двох підрозділів, присвячених доктринальним дослідженням стосовно проблеми гарантій прав та свобод військовослужбовців, а також аналізу нормативно-правового закріплення гарантій прав та свобод військовослужбовців в Україні.

У *підрозділі 1.1 «Доктринальні дослідження гарантій прав та свобод військовослужбовців»* здійснено аналіз доктринальних досліджень стосовно проблеми гарантій прав та свобод людини і громадянина, у тому числі військовослужбовців. Досліджено наукові праці вчених-мислителів давнини, які зробили значний внесок у розвиток ідеї прав та свобод людини й становлять підґрунтя для формування ідеї гарантій прав та свобод такої категорії громадян, як військовослужбовці. Встановлено, що в різні періоди держава приділяла значну увагу гарантуванню прав та свобод особам, які присвячували своє життя захисту своєї країни.

Доведено, що, незважаючи на значний розвиток сучасних наукових досліджень, проблема гарантій прав та свобод особи є предметом постійних наукових розробок. Водночас за межами вивчення залишилися питання, які пов'язані з комплексним

науковим дослідженням гарантій прав та свобод такої категорії осіб, як військовослужбовців, що зумовлює актуальність дисертації.

У підрозділі 1.2 *«Нормативно-правове закріплення гарантій прав та свобод військовослужбовців»* окреслено стан нормативно-правового закріплення гарантій прав та свобод військовослужбовців, яке розвивалось одночасно з виникненням і розвитком держави, яка юридично закріплювала в законах та інших нормативних актах умови і способи реалізації прав та свобод особи, а також засоби їх захисту.

Здійснено аналіз нормативно-правових актів різної юридичної сили, що закріплювали гарантії прав та свобод військовослужбовців з часів Київської Русі до сьогодення. З'ясовано, що за роки незалежності в Україні створено нормативно-правову базу гарантій прав та свобод військовослужбовців, яка закріплена в Конституції України, міжнародних нормативно-правових актах, законах України та підзаконних актах виконавчої влади. Вона характеризується великою кількістю законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів і забезпечує гарантії прав та свобод військовослужбовців. Проте зазначена система є недосконалою та характеризується дублюванням деяких правових норм, наявністю прогалин у законодавстві, невідповідністю сучасному стану суспільно-економічних відносин, ознаками, успадкованими від колишнього Радянського Союзу, втратою чинності правовими нормами або їх декларативним характером і відсутністю механізмів їх реалізації, що негативно впливає на реалізацію гарантій прав та свобод військовослужбовців в Україні.

Встановлено, що законодавець, незважаючи на наявність великої кількості норм, закріплених на рівні Конституції України, законів України, міжнародних договорів, обмежує права військовослужбовців, що призводить до зниження рівня захищеності прав та свобод військовослужбовців, які є, насамперед, громадянами України, на яких покладено нелегке конституційне завдання.

Сформульовано висновок, що нормативно-правова база, яка закріплює гарантії прав та свобод військовослужбовців, потребує подальшого наукового вивчення й удосконалення, і на цій основі створення дієвих правових механізмів реалізації прав та свобод військовослужбовців в Україні.

Розділ 2 «Гарантії прав та свобод військовослужбовців в Україні: методолого-конституційна характеристика» складається із чотирьох підрозділів, у яких обґрунтовано методологію дослідження гарантій прав та свобод військовослужбовців, з'ясовано їх поняття, сутність і класифікацію, розкрито загальносоціальні й правові (юридичні) гарантії прав та свобод військовослужбовців в Україні.

У підрозділі 2.1 *«Методологія дослідження гарантій прав та свобод військовослужбовців»* узагальнено наявну й обґрунтовано власну методологію дослідження гарантій прав та свобод військовослужбовців, основу якої становлять різноманітні структурні елементи, за допомогою якої здійснено всебічне й комплексне дослідження сутності гарантій прав та свобод військовослужбовців.

Для ефективного проведення наукового дослідження гарантій прав та свобод військовослужбовців використано системний, методологічний, ціннісний (аксіологічний), історичний, наукознавчий, герменевтичний та діяльнісний підходи.

Важливими елементами структури методологічного дослідження гарантій прав та свобод військовослужбовців стали принципи науковості, об'єктивності, усебічності, історизму, конкретності, комплексності.

При проведенні наукового дослідження використано сукупність наукових методів, які ґрунтуються на вимогах об'єктивного й усебічного аналізу гарантій прав та свобод військовослужбовців. В основу методології дослідження покладено загальнонаукові методи діалектики: історичний, системний, аналізу та синтезу, дедукції та індукції. Із спеціальних методів використано формально-юридичний, порівняльно-правовий та історико-правовий методи.

У підрозділі 2.2 *«Поняття, сутність і класифікація гарантій прав та свобод військовослужбовців»* здійснено аналіз наукових поглядів учених щодо поняття, сутності й класифікацій гарантій прав та свобод людини і громадянина, у тому числі військовослужбовців, виокремлено ознаки, характерні для гарантій прав та свобод військовослужбовців.

Розглянуто сутність гарантій прав та свобод військовослужбовців, які розкрито через їх основні функції (сприяюча (допоміжна), стимулююча, превентивна, відновлювальна та виховна). Сприяюча (допоміжна) функція гарантій прав та свобод військовослужбовців полягає у створенні практичних можливостей для безперешкодного користування правами та свободами. Стимулююча функція гарантій прав та свобод військовослужбовців виявляється у спонуканні суб'єктів до правомірної поведінки. Превентивна функція спрямована на вжиття запобіжних заходів щодо недопущення будь-якої можливості порушення прав та свобод осіб, які проходять військову службу. Відновлювальна функція має на меті відновлення порушених прав та свобод військовослужбовців. Виховна функція полягає в цілеспрямованому впливі на свідомість індивідів з метою формування непримиренного ставлення до порушень прав та свобод військовослужбовців й уміння будь-якими не забороненими законом засобами захищати їх.

Виділено характерні ознаки гарантій прав та свобод військовослужбовців, а саме: утвердження – нормативно-правове закріплення та удосконалення нормативно-правової бази стосовно гарантій прав та свобод осіб, які проходять військову службу; реалізація – фактичне втілення прав та свобод військовослужбовців у суспільних, соціальних відносинах, що здійснюється у формі їх дотримання, використання, виконання та застосування; охорона – діяльність, спрямована на усунення перешкод у реалізації особами, які проходять військову службу, своїх прав та свобод, що здійснюється у формі профілактики, попередження та недопущення можливих порушень; захист – діяльність відповідних органів, що спрямована на реалізацію та відновлення, або на попередження чи припинення порушення прав та свобод осіб, які проходять військову службу; відновлення – відтворення їх первинної якості, а також повної здатності задовольняти потреби й реалізувати інтереси такої категорії осіб, як військовослужбовці.

Сформульовано поняття і здійснено класифікацію гарантій прав та свобод військовослужбовців, які слід поділяти на загальносоціальні (політичні, економічні, соціальні, культурні (духовні)) та спеціальні – правові (юридичні), останні

поділяються на національно-правові та міжнародно-правові, які набувають юридичної сили лише тоді, коли визнаються конституцією.

У підрозділі 2.3 «Загальносоціальні гарантії прав та свобод військовослужбовців» розкрито сутність загальносоціальних гарантії прав та свобод військовослужбовців і їх обмеження. Визначено, що загальносоціальні гарантії прав та свобод військовослужбовців виражають досягнутий ступінь розвитку в політичній, соціальній, економічній і духовній (культурній) сферах життя суспільства, а також становище осіб, які проходять військову службу в суспільному та державному житті.

Встановлено, що через специфіку військової служби деякі загальносоціальні гарантії прав та свобод військовослужбовців реалізуються не повною мірою. Зокрема, законодавство нашої країни обмежує політичну діяльність військовослужбовців, що відповідає міжнародно-правовим актам і світовому досвіду. У зв'язку з цим, особи, які проходять військову службу, виводяться з під впливу різних політичних партій, стають політично нейтральними і виступають гарантами стабільності конституційного й державного ладу, суверенітету й територіальної цілісності України. З'ясовано, що через специфіку військової служби, військовослужбовці не повною мірою можуть користуватися економічними правами та свободами, зокрема, військовослужбовцям забороняється займатися підприємницькою діяльністю. Водночас обґрунтовано доцільність військовослужбовцям у вільний від виконання військових обов'язків час займатись додатковою оплачуваною діяльністю і за рахунок власної праці поліпшувати своє матеріальне становище та членів їх сімей.

При розкритті соціальних гарантії прав та свобод військовослужбовців встановлено, що на законодавчому рівні держава гарантує військовослужбовцям достатнє матеріальне, грошове та інші види забезпечення в обсязі, що відповідає умовам військової служби, стимулює закріплення кваліфікованих військових кадрів. Однак на сьогодні держава не може забезпечити повною мірою соціальні права військовослужбовців. Зокрема, надзвичайно болючою та однією з найскладніших соціальних проблем залишається забезпечення житлом військовослужбовців та членів їх сімей. Тому саме держава повинна забезпечити такий рівень соціального забезпечення, щоб військовослужбовці не мали жодних матеріальних проблем і могли всі свої сили спрямувати на виконання обов'язків військової служби.

Визначено, що духовні (культурні) гарантії відображають наявну систему культурних, духовних та ідеологічних цінностей, а також загальний рівень суспільної свідомості. Тому не існує відмінностей щодо культурних (духовних) гарантії прав та свобод військовослужбовців як особливої категорії громадян, тобто їх реалізація здійснюється без особливостей.

У підрозділі 2.4 «Правові (юридичні) гарантії прав та свобод військовослужбовців» досліджено правові (юридичні) гарантії прав та свобод військовослужбовців, які мають першочергове значення в забезпеченні прав та свобод військовослужбовців, та здійснено їх класифікацію на нормативно-правові й організаційно-правові.

Визначено, що за своєю правовою природою нормативно-правові гарантії закріплюються в нормах-принципах та нормах, які встановлюють юридичні обов'язки і юридичну відповідальність. Норми-принципи – це спеціалізовані норми, в яких сформульовані вимоги загального характеру, що роблять дієвими гарантії прав та свобод, які декларовані Конституцією України. Під конституційними обов'язками військовослужбовців слід розуміти гарантовану Конституцією та законами України, у тому числі військовим законодавством, міру суспільно необхідної та об'єктивно обумовленої поведінки, спрямованої на виконання і дотримання норм права з метою гарантування прав та свобод особи під час проходження військової служби. Визначено, що законодавством встановлено особливий порядок притягнення до юридичної відповідальності військовослужбовців та спеціальні види покарань. Юридична відповідальність військовослужбовців під час виконання ними службових обов'язків має свої особливості, які пов'язані зі специфікою військової служби.

Систему організаційно-правових гарантій прав та свобод військовослужбовців становлять: Українська держава як соціальна і правова, органи державної влади – Президент України, Верховна Рада України, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, Конституційний Суд України, органи, що здійснюють правосуддя, органи прокуратури та Національної поліції, Кабінет Міністрів України та центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, міжнародні організації, членом або учасником яких є Україна, адвокатура, політичні партії та громадські організації, профспілки та інші неурядові організації, засоби масової інформації. Особливу увагу серед організаційно-правових гарантій прав та свобод військовослужбовців приділено парламентському контролю за дотриманням конституційних прав та свобод людини і громадянина, який здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

Аргументовано, що правові (юридичні) гарантії прав та свобод військовослужбовців необхідно й надалі розвивати й удосконалювати. Це стосується як правових норм, що закріплюють нормативно-правові гарантії, так і більш чіткого законодавчого визначення системи, структури і функцій організаційно-правових гарантій. Створення нових правових норм та нормативно-правових актів, що стосуються правового статусу військовослужбовців та утворення окремих державних інститутів захисту прав військовослужбовців, сприятиме ефективній реалізації гарантій прав та свобод військовослужбовців і проведенню військової реформи в оборонній сфері України.

Розділ 3 «Правові (юридичні) зарубіжні й міжнародно-правові гарантії прав та свобод військовослужбовців» складається з двох підрозділів, присвячених дослідженню правових (юридичних) зарубіжних і міжнародно-правових гарантій прав та свобод військовослужбовців, а також перспективам удосконалення законодавства України.

У підрозділі 3.1 «Правові (юридичні) гарантії прав та свобод військовослужбовців у зарубіжних країнах» розглянуто правові (юридичні) гарантії прав та свобод військовослужбовців у зарубіжних країнах шляхом аналізу нормативно-правових актів різної юридичної сили та діяльності державних органів влади і громадських організацій.

З'ясовано, що правові (юридичні) гарантії прав та свобод військовослужбовців США, ФРН, Французької Республіки й інших зарубіжних країн знаходять своє закріплення в конституціях, законах, інших нормативно-правових актах і становлять систему нормативно-правових гарантій прав та свобод військовослужбовців. Відповідно до правових норм законодавства зарубіжних країн, військовослужбовцям гарантоване право, зокрема вступати в політичні партії, водночас вони позбавлені права діяти на службі в інтересах певного політичного напрямку; працювати у вільний від служби час, якщо це не заважає інтересам служби; входити до складу керівництва комерційних та некомерційних структур, але при цьому вони зобов'язані доповісти командуванню.

Встановлено, що важливою складовою правових (юридичних) гарантій прав та свобод військовослужбовців у зарубіжних країнах є органи державної влади та громадські організації, які забезпечують охорону, захист і реалізацію прав та свобод військовослужбовців. Особливе значення мають судові органи, парламент і спеціально уповноважені ним органи та військові профспілки, які забезпечують охорону, захист і реалізацію прав та свобод військовослужбовців. Акцентовано увагу на позитивному досвіді ФРН, Швеції, Норвегії та інших зарубіжних країн щодо парламентського контролю, який здійснює військовий омбудсмен. Широкі наглядові функції за діяльністю державних органів і посадових осіб усіх рівнів щодо забезпечення прав та свобод військовослужбовців, якими наділений омбудсмен, свідчать про високий авторитет цього інституту. Його основними рисами є незалежність від органів виконавчої влади, і насамперед від Міністерства оборони та інших органів військового управління; суворе дотримання закону; наявність реальних владних повноважень, правових важелів і механізмів впливу на органи військового управління з метою відновлення порушених прав та свобод військовослужбовців.

Визначено, що у Великій Британії, Бельгії, Нідерландах, Французькій Республіці, Польщі, Португалії та інших країнах функціонують військові суди. Гарантоване право військовослужбовців на судовий захист як універсальний юридичний засіб захисту одночасно є діючою формою контролю за діяльністю органів військового управління, засобом боротьби з бюрократією, зловживанням і перевищенням влади в збройних силах та інших військових формуваннях зарубіжних країн. Констатовано, що важливе місце в гарантуванні прав та свобод військовослужбовців у більшості європейських державах посідають військові професійні спілки. Виникнення військових профспілок пов'язано з необхідністю вирішення конфліктних ситуацій між командуванням і військовослужбовцями, захистом їх статусу й гарантуванням прав та свобод.

У підрозділі 3.2 «Міжнародно-правові гарантії прав та свобод військовослужбовців» здійснено аналіз правових норм міжнародних нормативно-правових актів та розкрито роль міжнародних організацій, що гарантують права та свободи особам, які проходять військову службу, з'ясовано поняття міжнародно-правових гарантій прав та свобод військовослужбовців.

Визначено, що основний зміст міжнародних нормативно-правових гарантій прав та свобод людини, у тому числі і військовослужбовців, відображено в Статуті Організацій Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 року та Міжнародному Біллі про

права людини (Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року та факультативні протоколи до них). У зв'язку з веденням бойових дій на сході України, важливого значення набувають міжнародно-правові акти, що закріплюють гарантії прав та свобод військовослужбовців у період ведення бойових дій. Найважливішими з них є Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року, Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 року, Женевська конвенція про поводження з військовополоненим від 12 серпня 1949 року та Римський статут міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року.

Розкрито роль основних міжнародних організаційно-правових гарантій прав та свобод людини і громадянина, у тому числі і військовослужбовців, до яких належать такі міжнародні організації, як ООН, РЄ, ОБСЄ, НАТО, ЄС та інші, компетенцією яких є захист прав та свобод особи шляхом застосування міжнародних нормативно-правових гарантій. Розглянуто й інші міжнародні органи, які виступають гарантами прав та свобод військовослужбовців, у тому числі й органи, що здійснюють правосуддя. Саме завдяки правосуддю забезпечується реалізація прав та свобод військовослужбовців, що є ознакою їх реальності та ефективності. До таких органів належить Європейський суд з прав людини.

Зроблено висновок, що держава повинна сприяти більш повній реалізації прав та свобод військовослужбовців відповідно до міжнародних стандартів, що є орієнтиром, до якого потрібно прагнути. Зважаючи на необхідність імплементації міжнародних актів у сфері прав та свобод людини в національне законодавство, приведення його у відповідність з міжнародними стандартами, доцільно створити дієві правові механізми щодо гарантування прав та свобод військовослужбовців в Україні.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає в дослідженні гарантій прав та свобод військовослужбовців в Україні, надано практичні пропозиції і рекомендації щодо вдосконалення національного законодавства, яке регулює гарантії прав та свобод військовослужбовців. За результатами дослідження сформульовано такі висновки, на додаток до тих, які зазначено в науковій новизні одержаних результатів, а саме:

1. Розвиток і становлення прав та свобод людини і їх гарантій, у тому числі осіб, які перебували на військовій службі, відбувався одночасно з розвитком державності й такого інституту держави, як армія. Незважаючи на значний розвиток наукових досліджень гарантій прав та свобод людини, питання гарантій прав та свобод військовослужбовців залишається недостатньо дослідженим. У наукових працях учених викладено лише окремі міркування щодо зазначеної проблематики,

дисертаційні роботи, присвячені комплексному дослідженню гарантій прав та свобод військовослужбовців в Україні, на сьогодні відсутні.

2. За роки незалежності в Україні створено нормативно-правову базу гарантій прав та свобод військовослужбовців, яку становлять Конституція України, закони України, підзаконні нормативно-правові акти, а також рішення судових органів. Положення, які є правовою засадою законодавчих й інших нормативно-правових актів щодо гарантій прав та свобод військовослужбовців, містяться в статтях 17, 35, 37, 65, 85, 106, 116, а також пункті 14 Розділу XV «Перехідних положень» Конституції України. Проте зазначена нормативно-правова база є недосконалою та характеризується дублюванням деяких правових норм, наявністю прогалин у законодавстві, невідповідністю сучасному стану суспільно-економічних відносин, ознаками, успадкованими від колишнього Радянського Союзу, втратою чинності правовими нормами або їх декларативним характером і відсутністю механізмів їх реалізації, що негативно впливає на реалізацію гарантій прав та свобод військовослужбовців в Україні. Однак, незважаючи на достатню кількість нормативно-правових актів, нормативно-правова база, що закріплює гарантії прав та свобод військовослужбовців, потребує подальшого наукового вивчення й удосконалення.

3. Для оптимального дослідження гарантій прав та свобод військовослужбовців, а також отримання достовірних результатів використано методологічний інструментарій, основу якого становлять методологічні підходи, принципи та загальні і спеціальні методи. Методологічні підходи (системний, методологічний, ціннісний (аксіологічний), діяльнісний, наукознавчий, герменевтичний та ін.), принципи (науковості, усебічності, об'єктивності, конкретності, комплексності, історизму тощо), методи (діалектики, історичний, матеріалістичний, системний, формально-юридичний, порівняльно-правовий, історико-правовий та ін.) забезпечили всебічне й комплексне дослідження гарантій прав та свобод військовослужбовців.

4. Під гарантіями прав та свобод військовослужбовців в Україні слід розуміти закріплені в Конституції, законах України та інших нормативно-правових актах загальносоціальні та правові об'єктивні й суб'єктивні умови, засоби та способи, що забезпечують утвердження, усунення можливих перешкод, реалізацію, охорону, захист, відновлення прав та свобод особам, які проходять військову службу. Гарантії прав та свобод військовослужбовців слід поділяти на загальносоціальні, до яких належать політичні, економічні, соціальні й духовні (культурні), та спеціальні – правові (юридичні). Сутність гарантій прав та свобод військовослужбовців – це головні напрями їх реалізації, які розкриваються через такі основні функції, як сприяюча (допоміжна), стимулююча, превентивна, відновлювальна та виховна. До ознак, які визначають гарантії прав та свобод військовослужбовців, належать: утвердження, реалізація, охорона, захист та відновлення.

5. Першочергове значення в забезпеченні прав та свобод військовослужбовців мають правові (юридичні) гарантії. Правові (юридичні) гарантії прав та свобод військовослужбовців – це сукупність встановлених державою та закріплених у Конституції й законодавстві України, у тому числі військовому, спеціальних

правових способів та засобів, що забезпечують утвердження, усунення можливих перешкод, реалізацію, охорону, захист, відновлення прав та свобод особам, які проходять військову службу. Правові (юридичні) гарантії прав та свобод військовослужбовців поділяються на нормативно-правові та організаційно-правові.

6. Правові (юридичні) гарантії прав та свобод військовослужбовців США, ФРН, Французької Республіки та інших зарубіжних країн закріплено в конституціях, законах, інших нормативно-правових актах і становлять систему нормативно-правових гарантії прав та свобод військовослужбовців. Важливою складовою правових (юридичних) гарантії прав та свобод військовослужбовців у зарубіжних країнах є органи державної влади й громадські організації, які забезпечують охорону, захист і реалізацію прав та свобод військовослужбовців і становлять систему організаційно-правових гарантії прав та свобод військовослужбовців зарубіжних країн. Серед них особливе значення мають судові органи, парламент і спеціально уповноважені ним органи та військові профспілки, які забезпечують охорону, захист і реалізацію прав та свобод громадян, які проходять військову службу.

7. Гарантування прав та свобод військовослужбовців поряд з національними (внутрішньодержавними) нормативно-правовими актами різної юридичної сили закріплені також у міжнародних нормативно-правових актах та здійснюються міжнародними організаціями, тобто передбачаються також міжнародно-правовими гарантіями. Під міжнародно-правовими гарантіями прав та свобод військовослужбовців слід розуміти сукупність передбачених міжнародними документами спеціальних правових способів і засобів, які забезпечують утвердження, усунення можливих перешкод, реалізацію, охорону, захист, відновлення прав та свобод особам, які проходять військову службу.

8. Для ефективного гарантування прав та свобод військовослужбовців, з урахуванням досвіду ФРН, Швеції, Норвегії, а також досвіду проведення антитерористичної операції, доцільно створити окремий інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав військовослужбовців. З цією метою пропонується:

1) Конституцію України доповнити статтею 101-1 такого змісту:

«Парламентський контроль за додержанням конституційних прав та свобод військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав військовослужбовців»;

2) розробити і прийняти Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав військовослужбовців», який визначатиме основні засади парламентського контролю за додержанням прав та свобод військовослужбовців і членів їх сімей, що здійснюватиме на постійній основі Уповноважений Верховної Ради України з прав військовослужбовців, наявність його владних повноважень, правових важелів та механізмів впливу на органи військового управління і органи державної влади з метою захисту й відновлення порушених прав та свобод військовослужбовців.

9. Для повноцінної реалізації статей 47, 48 Конституції України необхідно нормативно врегулювати проблеми, які стосуються забезпечення житлом та виплат грошових компенсацій. З цією метою запропоновано розробити та прийняти

постанови Кабінету Міністрів України, якими затвердити: порядок виплати військовослужбовцям Збройних Сил України та інших військових формувань грошової компенсації вартості за належні для отримання жилі приміщення, яким передбачити, що розрахунок грошової компенсації за належне для отримання жиле приміщення військовослужбовцям здійснюється з розрахунку ринкової вартості 1 кв. м загальної площі житла; порядок виплати військовослужбовцям Збройних Сил України та інших військових формувань грошової компенсації вартості за неотримане речове майно, яким передбачити можливість звернення за грошовою компенсацією за неотримане речове майно особам, які звільнилися з військової служби; порядок виплати військовослужбовцям Збройних Сил України та інших військових формувань грошової компенсації вартості за невикористану щорічну основну або додаткову відпустки, перебування на військовій службі у святкові та неробочі дні.

10.3 метою повноцінної реалізації статті 48 Конституції України, що передбачає конституційне право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї та приведення грошового забезпечення осіб, які проходять військову службу, до рівня грошового забезпечення військовослужбовців країн-членів НАТО необхідно на законодавчому рівні закріпити грошове забезпечення військовослужбовців, яке не може бути меншим 10 прожиткових мінімумів, установлених для працездатних осіб, а також те, що основні складові грошового забезпечення: посадовий оклад, оклад за військовим званням, надбавка за вислугу років, становлять не менше 80 % грошового забезпечення.

11. Для ефективної реалізації статей 55, 125 Конституції України щодо захисту конституційних прав та свобод судом, керуючись принципами судоустрою в Україні й ураховуючи досвід Великої Британії, Бельгії, Нідерландів, Французької Республіки, Польщі, Португалії та інших країн, необхідно створити військові суди, компетенція яких буде поширюватись на розгляд справ у кримінальних провадженнях про військові злочини, учинені військовослужбовцями, що сприятиме практичній реалізації гарантій прав та свобод військовослужбовців і підтриманню правопорядку у військах. У системі судоустрою, що регламентується статтею 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, слід передбачити діяльність військових судів гарнізонів, апеляційних військових судів, юрисдикція яких розповсюджуватиметься на відповідні регіони (апеляційні округи), Касаційної військової палати Верховного суду.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Шамрай Б. М. Правові гарантії реалізації конституційних прав і свобод військовослужбовців. *Юридична наука: наук. юрид. журн.* 2012. № 2. С. 12–20.
2. Шамрай Б. М. Поняття гарантій конституційних прав і свобод людини та громадянина. *Юридична наука: наук. юрид. журн.* 2012. № 7. С. 16–23.
3. Шамрай Б. М. Розвиток світової та української теоретико-правової думки щодо прав і свобод людини та громадянина. *Юридична наука: наук. юрид. журн.* 2012. № 8. С. 12–18.

4. Шамрай Б. М. Теоретичні дослідження гарантій конституційних прав і свобод військовослужбовців в Україні. *Юридичний вісник Національного авіаційного університету «Повітряне і космічне право»*. 2013. № 3 (28). С. 37–42.

5. Шамрай Б. М. Гарантії конституційних прав і свобод військовослужбовців в Україні та їх обмеження. *Юридична наука: наук. юрид. журн.* 2013. № 8. С. 16–23.

6. Шамрай Б. М. Нормативно-правове закріплення гарантій конституційних прав і свобод військовослужбовців в Україні. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України «Право та державне управління»*. 2014. № 1. С. 56–62.

7. Шамрай Б. М. Міжнародно-правові гарантії конституційних прав і свобод військовослужбовців в Україні. *Юридична наука: наук. юрид. журн.* 2014. № 3. С. 107–115.

8. Шамрай Б. М. Досвід провідних країн світу щодо гарантування конституційних прав і свобод військовослужбовців в Україні. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України «Право та державне управління»*. 2014. № 3-4. С. 37–42.

9. Шамрай Б. М. Адміністративна діяльність із запобігання і протидії корупції у військовій сфері. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право: наук. журн.* 2016. № 1. С. 68–81.

10. Шамрай Б. М. Гарантирование конституционных прав и свобод военнослужащих Уполномоченным Верховной Рады Украины по правам человека. *Publicație științifico-practică «Legea și viața» (Chișinău, Republica Moldova)*. 2016. № 11/2. С. 142–146.

11. Шамрай Б. М. Система організаційно-правових гарантій реалізації конституційних прав і свобод військовослужбовців. *Актуальні проблеми філософії освіти: матеріали наук.-метод. семінару* (м. Київ, 15 груд. 2011 р.). Київ: Нац. ун-т оборони України імені Івана Черняхівського, 2011. С. 42–47.

12. Шамрай Б. М. Поняття гарантій конституційних прав і свобод людини та громадянина. *Психолого-педагогічна підготовка офіцера-лідера в контексті національної безпеки країни: матеріали наук.-метод. семінару* (м. Київ, 24 квіт. 2012 р.). Київ: Нац. ун-т оборони України імені Івана Черняхівського, 2012. С. 80–83.

13. Шамрай Б. М. До питання досліджень світової теоретико-правової думки щодо прав людини та громадянина. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 23 листоп. 2012 р.). Київ: Військовий ін-т Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2012. С. 356–357.

14. Шамрай Б. М. Захист конституційних прав і свобод військовослужбовців Збройних Сил України. *Гуманітарні та правові аспекти розвитку Збройних Сил України: матеріали наук.-практ. семінару* (м. Київ, 29 листоп. 2012 р.). Київ: Нац. ун-т оборони України імені Івана Черняхівського, 2012. С. 187–188.

15. Шамрай Б. М. Конституційні гарантії прав і свобод військовослужбовців як запорука престижу Збройних Сил України. *Ідеологічна робота у Збройних Силах України: соціально-гуманітарні та правові аспекти: матеріали наук.-практ. семінару*

(м. Київ, 14 трав. 2013 р.). Київ: Нац. ун-т оборони України імені Івана Черняхівського, 2013. С. 228–229.

16. Шамрай Б. М. Правове регулювання гарантій конституційних прав і свобод військовослужбовців в Україні. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ 22 листоп. 2013 р.). Київ: Військовий ін-т Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2013. С. 332–334.

17. Шамрай Б. М. Гарантування конституційних прав і свобод військовослужбовців в Україні – пріоритетний напрямок діяльності держави. *Соціально-гуманітарні та правові аспекти реформування і розвитку Збройних Сил України*: матеріали наук.-практ. семінару (м. Київ, 28 листоп. 2013 р.). Київ: Нац. ун-т оборони України імені Івана Черняхівського, 2013. С. 294–295.

18. Шамрай Б. М. Гарантування конституційного права військовослужбовців України на звернення. *Соціально-гуманітарні та правові проблеми діяльності Збройних Сил України*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 квіт. 2014 р.). Київ: Нац. ун-т оборони України імені Івана Черняхівського, 2014. С. 318–319.

19. Шамрай Б. М. Проблемні аспекти гарантій конституційних прав і свобод військовослужбовців-учасників антитерористичної операції на соціальний захист та шляхи їх вирішення. *Актуальні проблеми правового регулювання проведення антитерористичних операцій*: матеріали наук.-практ. семінару (м. Київ, 30 листоп. 2016 р.). Київ: Нац. ун-т оборони України імені Івана Черняхівського, 2016. С. 126–132.

АНОТАЦІЯ

Шамрай Б. М. Гарантії прав та свобод військовослужбовців в Україні (конституційно-правовий аспект). – *Рукопис*.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2018.

Дисертацію присвячено дослідженню гарантій прав та свобод військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань, на основі аналізу, насамперед, конституційного права та законодавства, а також перспективам удосконалення національного законодавства, яке регулює гарантії прав та свобод військовослужбовців. Розглянуто теоретико-методологічну основу, сутність і класифікацію гарантій прав та свобод військовослужбовців, розкрито загальносоціальні й правові (юридичні) гарантії прав та свобод військовослужбовців, механізм їх реалізації в Україні та зарубіжних країнах.

На підставі аналізу нормативно-правових актів та позитивного досвіду зарубіжних країн обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства, яке регулює гарантії прав та свобод військовослужбовців, та доцільність створення окремого спеціально уповноваженого органу, який буде підзвітний парламенту й незалежний від органів виконавчої влади та органів військового управління.

Ключові слова: гарантії прав та свобод військовослужбовців, конституційні права та свободи військовослужбовців, нормативно-правове закріплення гарантій,

правові (юридичні) гарантії прав та свобод військовослужбовців, міжнародно-правові гарантії прав та свобод військовослужбовців, удосконалення законодавства.

АННОТАЦИЯ

Шамрай Б. М. Гарантии прав и свобод военнослужащих в Украине (конституционно-правовой аспект). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2018.

Диссертация посвящена исследованию гарантий прав и свобод такой категории лиц, как военнослужащие Вооруженных Сил Украины, и других военных формирований на основе анализа, прежде всего, конституционного права и законодательства, а также перспективам совершенствования национального законодательства, регулирующего гарантии прав и свобод военнослужащих. Рассмотрены теоретико-методологическая основа, сущность и классификация гарантий прав и свобод военнослужащих, раскрыты общесоциальные и правовые (юридические) гарантии прав и свобод военнослужащих, механизм их реализации в Украине и зарубежных странах.

В аспекте теоретической составляющей диссертационного исследования важным является изучение доктринальных исследований и нормативно-правового закрепления гарантий прав и свобод военнослужащих. Рассмотрены труды современных ученых-юристов, которые изучали отдельные вопросы гарантий прав и свобод военнослужащих в Украине. Проанализированы правовые нормы, содержащиеся в нормативно-правовых актах различной юридической силы, закрепляющие гарантии прав и свобод военнослужащих Вооруженных Сил Украины и других военных формирований. Обоснованно методологию исследования гарантий прав и свобод военнослужащих, основу которой составляют различные структурные элементы, с помощью которой осуществлено всестороннее и комплексное исследование сущности гарантий прав и свобод военнослужащих. Для получения достоверных результатов комплексного научного исследования гарантий прав и свобод военнослужащих использована система соответствующих методологических подходов, принципов и методов, которые являются эффективными для данного вида научного исследования.

Сформулировано понятие гарантий прав и свобод военнослужащих, под которыми понимают закрепленные в Конституции, законах Украины и других нормативно-правовых актах общесоциальные и правовые объективные и субъективные условия, средства и способы, обеспечивающие утверждение, устранение возможных препятствий, реализацию, охрану, защиту, восстановление прав и свобод лиц, которые проходят военную службу. Осуществлена классификация гарантий прав и свобод военнослужащих, которые следует разделять на общесоциальные (политические, экономические, социальные, культурные (духовные)) и специальные – правовые (юридические).

Акцентируется внимание на правовых (юридических) гарантиях прав и свобод военнослужащих в зарубежных странах, проанализированы нормативно-правовые акты и деятельность государственных органов власти и общественных организаций по обеспечению прав и свобод военнослужащих ведущих стран мира. Гарантии прав и свобод военнослужащих США, ФРГ, Французской Республики и других государств закреплены в конституциях, законах, других нормативно-правовых актах, составляющих систему нормативно-правовых гарантий прав и свобод военнослужащих. Правовыми нормами законодательства этих стран определено, что военнослужащие рассматриваются как полноправные граждане в военной форме и пользуются всеми основными правами и свободами, что и остальные граждане, с учетом ограничений, связанных с особенностями прохождения военной службы.

Проанализирована роль органов государственной власти и общественных организаций зарубежных стран, составляющих систему организационно-правовых гарантий прав и свобод военнослужащих. Среди них особое значение имеют судебные органы, парламент, специально уполномоченные им органы и военные профсоюзы, которые обеспечивают охрану, защиту, реализацию прав и свобод граждан, проходящих военную службу. Акцентируется внимание на деятельности института военного омбудсмана, функционирующего в ФРГ, Швеции, Израиле, Норвегии и других странах, который подотчетен парламенту и независим от органов исполнительной власти, прежде всего от Министерства обороны и других органов военного управления. Широкие надзорные функции по осуществлению деятельности государственных органов и должностных лиц всех уровней, которыми наделен военный омбудсмен, свидетельствуют о высоком авторитете этого института.

На основании анализа действующих нормативно-правовых актов и положительного опыта зарубежных стран обоснованы предложения по совершенствованию национального законодательства, регулирующего гарантии прав и свобод военнослужащих, и целесообразности создания отдельного государственного органа, который будет подотчетен парламенту и независим от органов исполнительной власти и органов военного управления.

Ключевые слова: гарантии прав и свобод военнослужащих, конституционные права и свободы военнослужащих, нормативно-правовое закрепление гарантий, правовые (юридические) гарантии прав и свобод военнослужащих, международно-правовые гарантии прав и свобод военнослужащих, совершенствование законодательства.

SUMMARY

Shamray B. M. Guarantees of the rights and freedoms of military men in Ukraine (constitutional and legal aspect). – Manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.02 – constitutional law; municipal law. National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2018.

The thesis is devoted to study of the guarantees of rights and freedoms of military men of Armed Forces of Ukraine and other military formations, on the basis of the analysis, first of all, constitutional law and legislation and the prospects for improvement of national legislation regulating the rights and freedoms of military men. It considers theoretical-methodological basis, the nature and classification of the guarantees of the rights and freedoms of military men, reveals the general social and legal guarantees of the rights and freedoms of military men and their implementation in Ukraine and foreign countries.

On the basis of analysis of normative legal acts and the positive experience of foreign countries, proposals for the improvement of national legislation regulating the rights and freedoms of military men, and the feasibility of establishing a specially authorized body, which will be accountable to Parliament and independent of the Executive authorities and bodies of military administration were justified.

Key words: guarantees of rights and freedoms of military men, the constitutional rights and freedoms of the military men, normative-legal securing of guarantees, legal guarantees of the rights and freedoms of military men, and the international legal guarantees of the rights and freedoms of military men, improvement of legislation.